

INGLIZ TILIDA EMOTSIYALARNING GRAMMATIK IFODALANISHI

G‘aniyeva Gavharoy Zohidjon qizi

FarDU lingvistika: ingliz tili yo‘nalishi magistranti

Yusupova Sabohat A‘zamjonovna

FarDU ingliz tili kafedrasida katta o‘qituvchisi

s.a.yusupova@pf.fdu.uz

Annotatsiya: Suhbatdoshning his-tuyg‘ularini tushunish qobiliyati kommunikativ kompetensiyaning ajralmas qismi bo‘lib, u muvaffaqiyatli madaniyatlararo muloqot uchun ham, tarjima amaliyoti uchun ham zarurdir. Ushbu maqola ingliz tilida hissiyotlarni grammatik vositalar bilan ifodalashning yetarlicha o‘rganilmagan va uslubiy jihatdan e‘tiborga olinmagan muammosiga bag‘ishlangan.

Kirish: So‘nggi paytlarda his-tuyg‘ular va ularni ifodalash vositalari eng keng qamrovli tadqiqotlardan o‘tkazildi va ko‘p olimlarning diqqat markazida bo‘ldi. Ular psixolingvistik, lingvokognitiv, lingvokulturologik, pragmatik va boshqa jihatlarida o‘rganiladi. Hissiyotlar lingvistikasi yoki emotsiologiya (V.I. Shaxovskiy atamasi) deb ataladigan yangi ilmiy yo‘nalishning shakllanishi haqida gapirish mumkin.

Tuyg‘ularning namoyon bo‘lishining milliy va madaniy xususiyatlarini va ularni ifodalash vositalarini o‘rganish ilmiy va uslubiy jihatdan katta qiziqish uyg‘otadi. Shu bilan birga, asosiy e‘tibor ko‘pincha lug‘at, frazeologiya, intonatsiya, shuningdek, hissiyotlarni ifodalashning og‘zaki bo‘lmagan vositasiga qaratiladi. Qoidaga ko‘ra, turli his-tuyg‘ularni ham bildiradigan grammatik vositalar ko‘zdan chetda qoladi. Ushbu tezisni ingliz tili misolida ko‘rib chiqing.

Ma‘lumki, ingliz tili hissiyotlardan ko‘ra oqilonaroq, u boshqa ko‘plab tillarga, shu jumladan o‘zbek tiliga qaraganda his-tuyg‘ularni ifodalash uchun kichikroq lingvistik vositalar to‘plamiga ega. Shubhasiz, ularga katta ehtiyoj yo‘q, chunki ingliz kommunikativ madaniyatining xususiyatlaridan biri hissiy cheklovdir. Ingliz madaniyatida his-tuyg‘ularning ochiq namoyon bo‘lishi qabul qilinmaydi, vazminlik va o‘zini tuta bilish munosib xulq-atvorning asosiy xususiyatlari hisoblanadi. Ehtimol shuning uchun ham ingliz tilidagi his-tuyg‘ular ko‘pincha bilvosita ifodalanadi.

Fe‘lning vaqtinchalik shakllari, yordamchi fe‘llar, gapning so‘z tartibi, inversiya kabilar. Ularning ba‘zilariga to‘xtalib o‘tamiz. Vaqtinchalik shakllarning noan‘anaviy ishlatilishini his-tuyg‘ularni ifodalashning asosiy grammatik vositalaridan biri deb atash mumkin. Bu fakt har doim ham talabalar tomonidan sezilmaydi va hisobga olinmaydi, ular fe‘lning zamon shakllari, asosan, vaqt bo‘yicha ish-harakatning borishini tasvirlashiga odatlangan, bu esa matnni tarjima qilishda noaniqliklarga olib keladi. Bundan ham muhimi, muloqot jarayonida suhbatdoshning hissiy holatini

noto‘g‘ri idrok etish. Samarali nutqda bunday vositalardan faol foydalanish ko‘pchiligimiz uchun imkonsiz vazifa bo‘lib tuyuladi.

Continuous (davomli) zamonlardan foydalanish. Uzluksiz guruhning vaqtlari, qoida tariqasida, ma‘lum bir vaqt bilan bog‘liq bo‘lgan uzoq muddatli harakatni, uning rivojlanish jarayonida harakatni ifodalaydi. Present Continuous (hozirgi zamon davomli), asosan, gapirish vaqtida sodir bo‘ladigan uzoq harakatni, Past Continuous (o‘tgan zamon davomli) o‘tmishning ma‘lum bir daqiqasida sodir bo‘lgan uzoq harakatni nomlaydi. Biroq, bu shakllar yordamida ifodalangan harakat vaqtinchalik xususiyatlar bilan bog‘liq bo‘lmaganda, bu zamonlarning yana bir qo‘llanilishi mavjud: *You are always making the same mistake / You are always losing things. Siz doimo bir xil xatoga yo‘l qo‘yasiz / Siz doimo narsalarni yo‘qotasiz.* Bunday gaplarda biz hozirda sodir bo‘layotgan harakatlar haqida emas, buni har doim qo‘shimchasini tasdiqlaydi, balki so‘zlovchining fikriga ko‘ra, juda tez-tez, juda tez-tez bajariladigan harakatlar haqida: ma‘ruzachi buni normal deb hisoblagandan ko‘ra ko‘proq yoki tez-tez bajariladi. Bunday gaplarda har doimdan tashqari, ko‘pincha doimiy qo‘shimchalar mavjud. Shuningdek, chaqirilgan harakatning chastotasini ko‘rsatadi. Bu qo‘shimchalar bilan Continuous fe‘lini qo‘llash orqali so‘zlovchi birovning xatti-harakatidan, jumladan, o‘zini ham noroziligini bildiradi. Ingliz tili darsliklarida ta‘kidlanganidek, ko‘pincha biz bundan norozi ekanligimizni, shu jumladan, o‘z xatti-harakatimizni ko‘rsatishni istasak, buni qilamiz: *They are always having parties until the early hours in the morning / He was forever including me in his crazy schemes Pedro is always asking questions about the lesson. (This annoys the teacher) / She's forever leaving the bath taps running.* Bunday jummalarda so‘zlovchining aytilgan harakat juda tez-tez bajarilganligi haqidagi shikoyati mavjud: *Pedro is always asking questions about the lesson.* Shunday qilib, Present/Past Continuous shakllaridan foydalangan holda ma‘ruzachi suhbatdoshning harakatlaridan g‘azab, noroziligini bildiradi, ya‘ni uning his-tuyg‘ulari. Bu haqiqat tarjimada aks ettirilishi kerak: *You are always making the same mistake. You are always losing things.*

Hozirgi zamon o‘rniga kelasi zamon qo‘llanishiga kelsak, kelajakdagi harakatni ifodalashdan tashqari, irodali konstruksiyalar kimningdir xatti-harakatidan norozilikni, tanqidni bildirishi mumkin: *Harriet will keep leaving her things all over the floor - Harriet har doim narsalarni har tomonga sochadi.* Bunday hollarda iroda an‘anaviy grammatik me‘yorlarga zid bo‘lgan shart ergash gaplarda, ya‘ni *if so‘zidan* keyin ham qo‘llanishi mumkin: *If you will go to be so late, you’re not be wondering.*

Odatda kelasi zamoni ifodalash uchun qo‘llaniladigan *shall/will* fe‘llari nafaqat vaqtni, balki so‘zlovchining turli vaziyatlarda ham ko‘rsatishi mumkin: *Just wait - you'll regret it(tahdid).* Shu bilan birga, odatda birinchi shaxs olmoshlari bilan qo‘llaniladigan *will* fe‘lining noan‘anaviy qo‘llanilishi holatlari e‘tiborni tortadi. Biz ko‘rib chiqayotgan hollarda fe‘l boshqa shaxslar bilan ham sodir bo‘ladi: *You shall pay*

for this (tahdid) / They shall not pass (ishonch). When he comes in nobody shall say a word (buyruq). Hozirgi zamon o‘rniga o‘tgan zamon. O‘tgan zamon o‘tmishdagi harakatni ko‘rsatish uchun emas, balki gapni yumshatish uchun ishlatiladigan holatlar ingliz tiliga xosdir. Bu xushmuomalalik strategiyalaridan biri, ayniqsa ingliz tiliga xos bo‘lib, suhbatdoshga ta’sir darajasini pasaytirish uchun, qoida tariqasida, nutq harakatlarini rag‘batlantirishda - so‘rov yuborishda, taklifnomada ishlatiladi. Bunday bayonotlar yanada muloyimroq, shu bilan birga ular qat’iyatsizlik, noaniqlik, ba’zan qo‘rqoqlik bilan ajralib turadi, bu bizga ularning hissiy ranglari haqida gapirishga imkon beradi.

I wish qurilishidan keyin qo‘llangan o‘tgan zamon shakllari pushaymonlikni ifodalaydi, *infinitiv* yasashlar esa so‘zlovchining ish-harakatni amalga oshirish istagini ifodalash bilan chegaralanadi: *I wish I want to go to the restaurant with them (istak ifodasi) - Men ular bilan restoranga borsam edi (afsus) - Ular bilan restoranga bormaganim achinarli.* Agar pushaymonlik o‘tmishdagi harakatlarga tegishli bo‘lsa, ular *Past Perfect* shaklida ifodalanadi: *I wish I had gone to the restaurant with them. - Men ular bilan restoranga borganimda edi. - Men ular bilan restoranga bormaganim achinarli.*

Bundan tashqari, istak yoki pushaymonni *if only + Past Simple* konstruksiyasi bilan ifodalash mumkin: *If only she was here now (Uning bu yerda bo‘lmagani juda achinarli! / Men shu yerda bo‘lganini xohlardim!).* O‘tmishda sodir bo‘lmagan harakatlardan afsuslanish uchun *Past Perfect* so‘zidan keyin ishlatiladi. Shu bilan birga pushaymonlik darajasi ham ortadi: *Kecha men bu yerda bo‘lganimda edi. Baxtsiz hodisa hech qachon sodir bo‘lmagan bo‘lar edi.*

Boshqa holatlar. Ma’ruzachining hozirgi vaziyatdan noroziligini ta’kidlash uchun *I wish ... would...* dan foydalanish mumkin: *The phone has been ringing for five minutes. I wish somebody would answer it.* Tarjima qilishda ushbu hissiy ma’noni ham hisobga olish kerak.

Tuyg‘ularni tushunish muvaffaqiyatli madaniyatlararo muloqot va tarjima uchun zarur bo‘lgan kommunikativ kompetentsiyaning bir qismidir. Maqolada ingliz tilini o‘rgatishda ko‘pincha e’tiborga olinmaydigan grammatika yordamida his-tuyg‘ularni ifodalash muammosi ko‘rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Gofurova G. Development of translation in Uzbekistan. Tashkent. 2001.
2. Ergash Ochilov. Glossary of translation terms. - Tashkent: Institute of Oriental Studies, 2014. - 264 pages.
3. Sabohatxon, Y., Zilolaxon, T. Y., & Shaxlo, Y. L. (2022). EXPRESSION OF METAPHOR IN DIFFERENT SYSTEM LANGUAGES. *RESEARCH AND EDUCATION*, 1(2), 209-212.

4. G. Tolanboyeva, & S. Yusupova (2022). LINGVOKULTUROLOGIYA O‘RGANILISH TARIXI. *Science and innovation*, 1 (B6), 540-543. doi: 10.5281/zenodo.7166295

5. Юсупова, С. А. (2022, September). ЎЗБЕК ТИЛИ ТИПОЛОГИЯСИДА ХУРМАТ КАТЕГОРИЯСИ. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE" THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS"* (Vol. 1, No. 1, pp. 10-14).

6. Юсупова, С. А. (2022, September). ЎЗБЕК ТИЛИДА ХУРМАТ ИФОДАЛАШНИНГ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION"* (Vol. 1, No. 1, pp. 10-14).

7. Yusupova, S. (2022). ИЖТИМОЙ ГУРУҲЛАРДА ХУРМАТ КАТЕГОРИЯСИ ИФОДАЛАШ. *Science and innovation*, 1(B5), 350-352.

8. Ubaydullayev, K., & Muminov, S. (2022). PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A NAME OF ANIMALS AND PLANTS FOCUS ON THE SCIENTIFIC RESEARCH. *JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 8 (1), 118–126.

13. Ubaydullayev, X. (2019). On studying the history of linguoculturology. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(4), 166-167.

9. Ubaydullayev, X. (2021). TURLI TILLARDAGI FRAZEOLOGIK BIRIKMALARNI O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH XUSUSIDA. *FILOLOGIYA UFQLARI JURNALI*, 7(7).

10. Mukhtorovna, Y. S. (2022). Historical Development of Translation of Phraseological units. *International Journal of Culture and Modernity*, 14, 20-29.

11. Yusufjonova, S. M. (2019). Set phrases in German language. *International Journal of Student Research*, (3), 80-83.

12. Yusufjanova, S. M. (2022). GENERAL PROBLEMS OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES* (2767-3758), 3(02), 30-35.